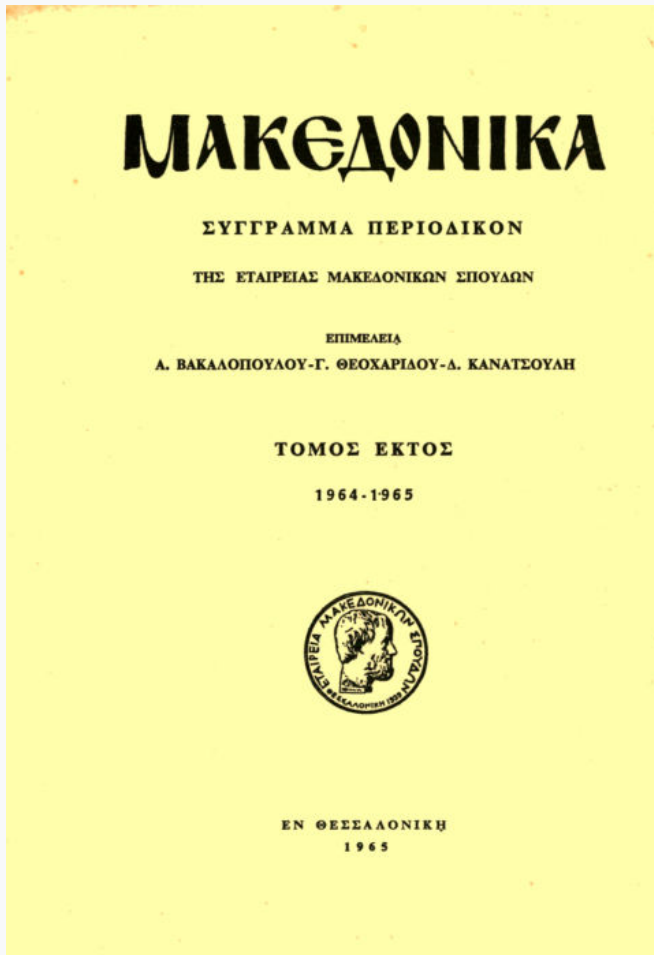

Μακεδονικά

Τόμ. 6, Αρ. 1 (1965)

Ο Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Ιωακείμ και οι συνωμοτικές κινήσεις στη Βόρειο Ήπειρο (1572-1576)

Ι. Κ. Χασιώτης

doi: [10.12681/makedonika.549](https://doi.org/10.12681/makedonika.549)

Copyright © 2014, Ι. Κ. Χασιώτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χασιώτης Ι. Κ. (1965). Ο Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Ιωακείμ και οι συνωμοτικές κινήσεις στη Βόρειο Ήπειρο (1572-1576). *Μακεδονικά*, 6(1), 237-255. <https://doi.org/10.12681/makedonika.549>

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΧΡΙΔΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜ

ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ (1572-1576)

Είναι γνωστό πώς τὸ ἐντυπωσιακὸ ἄγγελμα τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκοῦ στόλου στὶς Ἑχινάδες (7 Ὀκτωβρίου 1571) ἀποτελέσῃε γιὰ τοὺς σκλαβωμένους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς τὴν ἀφετηρία μιᾶς σειρᾶς συνεχῶν συνωμοτικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων¹. Οἱ κινήσεις αὐτὲς—ποὺ εἶχαν σημειωθῆ ἄλλωστε καὶ παλιότερα σὲ μερικὲς περιοχὲς ὄρεινὲς καὶ ἀπρόσιτες, ὅπως στὴν Ἀλβανία, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Μάνη—ὀφείλονταν κατὰ κύριο λόγο στὶς ἐλπίδες γιὰ βοήθεια ποὺ στήριζαν οἱ λαοὶ αὐτοὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις² καὶ ποὺ τὶς τροφοδοτοῦσαν οἱ συνεχεῖς ὑποσχέσεις τῶν μελῶν τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (Sacra Liga)³. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς δὲν κατέληξαν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, σὲ καμιά οὐσιαστικὴ ἐπιτυχία. Δὲν ἔπαψαν ὅμως ν' ἀπασχολοῦν διαρκῶς ὄχι μόνο τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, κυρίως τοὺς Ἑλληνας, μαρτυρώντας ἔτσι τὴ ζωτικότητα καὶ τὴν ἐντονη ἐθνικὴ συνείδησή τους⁴, ἀλλὰ καὶ τοὺς φιλόδοξους ἡγεμόνες τῆς Δύσης ποὺ υἱοθετοῦσαν τὰ σχέδια αὐτά, σχεδὸν ὡς τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. Μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ τριακονταετῆ πολέμου (1618-1648) ἀτονοῦν ἢ ἐγκαταλείπονται, ὅταν ἡ προσοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἀρχίζει πιά ν' ἀλλάζῃ κατευθύνσεις⁵.

Δὲν εἶναι εὐκόλο δυστυχῶς νὰ ἐλέγξουμε ὅλες τὶς πληροφορίες καὶ τὶς φῆμες τὶς σχετικὲς μὲ τὶς συνωμοτικὲς κινήσεις καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς

¹ Angelo Tamborra, Gli stati italiani, l'Europa e il problema turco dopo Lepanto <Biblioteca dell' Archivio Storico Italiano, ἀρ. XIII> Firenze, MCM-LXI (1961), σ. 6 κέ.

² Πρβλ. Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου... Ἀθηνῶν, 1865, σ. 212: «ἐπαρραγγέλασιν (οἱ Φράγκοι) σὲ ὄλονς τοὺς Χριστιανοὺς πὼς νὰ σκόσσονε ἄρματα κατὰ τοὺς Τούρκους καὶ αὐτοὶ θὰ τοὺς συντρέξουν».

³ Γιὰ τὴ συγκρότησή της καὶ τὸν πρόσκαιρο συμβιβασμὸ τῶν διαφορετικῶν ἐπιδιώξεων τῆς πολιτικῆς τῶν μελῶν της, βλ. Fernand Braudel, La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l' époque de Philippe II, Paris, 1949, σ. 924-927.

⁴ Tamborra, ὁ.π. σ. 7.

⁵ Μιχαήλ Θ. Λάσκαρι, Πέτρος Λάντζας, διοικητὴς τῆς Πάργας (1573) καὶ ὄργανον τῶν Ἰσπανῶν ἐν Ἡπειρῷ (1596-1608), «Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον», Ἀθήνα, 1956, σ. 106.

ἀπόπειρες που ἀκολούθησαν ἀμέσως μετά τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου· τὸ ἀγριο κύμα τρομοκρατίας που ἐξαπέλυσε ἡ Πύλη στις πιὸ πολλές περιοχές τῆς νότιας Βαλκανικῆς ἀπὸ ὑπερβολικὸ φόβο καὶ ὑποψίες γιὰ ὄλους¹, ἔφερε τέτοια σύγχυση, ὥστε καταντᾶ ἀδύνατο νὰ ἐξακριβωθῇ θετικά ἂν ὄλες οἱ διαθρυλούμενες ἐπαναστατικὲς ἢ συνωμοτικὲς κινήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων ἦταν ἀληθινές. Ἔτσι, σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς φήμες, ἡ ὄργη τοῦ Σουλτάνου² ξέσπασε σὲ κληρικοὺς καὶ προύχοντες τῆς Μακεδονίας³, τῆς Στερεᾶς⁴, τῆς Πελοποννήσου⁵ καὶ πολλῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου⁶.

Τὶς τόσο πενιχρὲς καὶ συγκεχυμένες πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις αὐτὲς ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν κατὰ τὸ δυνατό τὰ τρία ἐγγράφα που ἐκδίδουμε ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ που προέρχονται ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἴσπανικὸ Ἀρχεῖο Simancas⁷. Τὰ ἐγγράφα αὐτά, δυὸ ἴσπανικά καὶ ἓνα ἐλ-

¹ Σὲ τριάντα χιλιάδες ἀνεβάζουν τὰ θύματα οἱ ἐκθέσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Dax, βλ. E. Charrigère, *Négociations de Levant, ou correspondances, mémoires et actes diplomatiques...*, τ. III, Paris, MDCCCLIII (1853), σ. 262. Πρβλ. καὶ Κ. Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς (1453-1821)*, Ἀθήνα (1869), σ. 172.

² Γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ σουλτάνου Σελίμ Β' (1565-1574) βλ. πρόχειρα N. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, τ. 3, Gotha, 1910, σ. 137 κέ.

³ Στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, Charrigère, ὁ.π., σ. 262, σημ. Ὁ Περικλῆς Ζερλέντης, *Θεσσαλονικέων μητροπολίται (1520-1578)*, «Byzantinische Zeitschrift», τ. 12 (1903), σ. 139-140, θεωρεῖ ἀληθινὲς μόνο τὶς φήμες τὶς σχετικὲς μὲ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη Πατρῶν Γερμανοῦ (βλ. V. I. Vladimirov, *Secrets d'État de Venise...*, Saint-Petersbourg, 1884, σ. 088) καὶ ὄχι καὶ τοῦ Θεσσαλονικῆς Ἰωάσαφ Ἀργυροπούλου· πρβλ. καὶ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονικὴ στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, *Θεσσαλονίκη*, 1947, σ. 30-31. Γιὰ λεηλασίες τέλος καὶ αἰχμαλωσίες στὴ μητρόπολη Σερρών, βλ. τὶς δυὸ ἐνδιαφέρουσες ἐνθυμήσεις τοῦ 1571 στοῦ Πέτρου Πέννα, *Σερραϊκὰ Χρονικά*, τευχ. Α' (1938), σ. 13, 16-17.

⁴ Σάθα Α, *Χρονικὸν Γαλαξειδίου*, σ. 187-189, 212-214.

⁵ Στεφάνου Ν. Θωμοπούλου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τοῦ 1821*, Πάτραι 1950 (β' ἐκδ.), σ. 416-417, 445 σημ. 2. Γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῶν ἀδελφῶν Μελισσηνῶν στὸ Βραχίονα τῆς Μάνης πρόκειται σύντομα νὰ παρουσιάσουμε σχετικὴ μονογραφία.

⁶ Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Γρηγορίου Μαλαξοῦ οἱ μητροπολίτες Μυτιλήνης, Νάξου καὶ Ρόδου κατηγορήθηκαν ὡς συνένοχοι συνωμοσίας καὶ βρῆκαν μαρτυρικὸ θάνατο μαζί μὲ ἄλλους προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν τους, Lamansky, ὁ.π., σ. 089. Σφαγὲς σημειώθησαν καὶ στὴν Κάρπαθο, Charrigère, ὁ.π., σ. 262, σημ. Μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ρόδου μαρτυρεῖται πὼς ἤρθε σὲ συνεννοήσεις ὁ Don Juan de Austria, βλ. Braudel, ὁ.π., σ. 957.

⁷ *Archivo General de Simancas, Sección Estado, legajos 1065 (números 70, 73) καὶ 1074 (núm. 109)*. Τὰ δυὸ πρῶτα τὰ ὄφειλω σὲ εὐγενικὴ ὑπόδειξη τοῦ καθηγ. κ. Μ. Λάσκαρι. Τὸ τρίτο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μιὰν ἀρκετὰ πιστὴ καστιλιάνικη μετάφραση (legajo 1074, núm. 110), τὴν ὁποία ὁμοίως, ἂν καὶ χρησιμοποίησαμε, δὲν κρίναμε σκόπιμο νὰ τὴν ἐκδώσουμε ἐδῶ.

ληγικό, φέρνουν στὸ φῶς μιὰν ἄλλη μαρτυρία γιὰ μιὰν ἄγνωστη μέχρι σήμερα ἐπαναστατικὴ προσπάθεια στὴ Βόρειο Ἡπειρο· στὴν κίνηση αὐτὴ πρωτοστάτησαν, ὅπως θὰ δοῦμε ἀναλυτικότερα, ὁ ἐλάχιστος γνωστός ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακείμ, καθὼς καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ πρόκριτοι τῆς βορειοδυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἔγγραφα (Sección Estado, legajo 1065, ἀριθ. 70) εἶναι πρωτότυπη συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Don Juan de Austria (1547-1578) πρὸς τὸ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸ του¹ Φίλιππο τὸ Β' (1556 - 1598)². Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, τὴ συνταγμένη στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας στὶς 25 Ἀπριλίου 1573, τὸν ἴδιο δηλαδὴ καιρὸ ποῦ ἔγινε γνωστὴ στὴ Δύση ἡ ὑπογραφή τῆς βενετοτουρκικῆς συνθήκης³—ποῦ ἔφερε καὶ τὴν οὐσιαστικὴ διάλυση τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας—ὁ Don Juan συνιστᾷ νὰ δοθῇ βοήθεια καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση σὲ δυὸ Ἑλληνας (πιθανότατα βορειοηπειρώτες): στὸ Ματθαῖο ἢ Μάνθο Παπαγιάννη (Matheo Parajuan)⁴ καὶ στὸ σύντροφό του Πάνο Κεστόλικο (Panesternicos, Panes Estolnicos)⁵. Τὰ πρόσωπα αὐτά, ποῦ στὴν ὑπόδουλη πατρίδα τους εἶχαν μεγάλο κύρος

¹ Ὁ Don Juan ἦταν, ὅπως εἶναι γνωστό, νόθος γιὸς τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' (1516-1556). Γιὰ τὴ δραστηριότητά του στὴν ὑπόθεση τῆς Liga, βλ. Felix Hartlaub, Don Juan de Austria und die Schlacht bei Lepanto, Berlin, 1940.

² Ludwig Pfandl, Philipp II. Gemälde eines Lebens und einer Zeit, München, 1938. Γιὰ τὴν πολιτικὴ του ἀπέναντι τῆς Συμμαχίας βλ. τὶς σ. 378-399 (πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου) καὶ 393-397 (μετὰ τὴ ναυμαχία). Σκιαγραφία τῆς προσωπικότητάς του καθὼς καὶ τοῦ ἰδιότυπου χαρακτῆρα τῆς μοναρχίας του βλ. στοῦ Braudel, La Méditerranée, σ. 522-525.

³ Ἡ συνθήκη αὐτῇ, ποῦ οἱ Ἴσπανοὶ τὴ χαρακτήρισαν ὡς καθαρὴ προδοσία (traición) ὑπογράφηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 7 Μαρτίου τοῦ 1573, S. Romaniñ, Storia documentata di Venezia, τόμ. VI, Venezia, 1914 (β' ἐκδ.), σ. 339-340. Ἡ εἰδησιὴ τῆς ἔφτασε στὴν Ἰταλία τὸν ἐπόμενο μῆνα, Braudel, ὁ.π., σ. 963.

⁴ Στὸ τρίτο, τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο, ὀνομάζεται Μάνθος, Μάνθου, Μανθαῖος καὶ Μάθος, «οὐὶς παπᾶ Ἰωάννη τὸ ἐπίκλην» γιὰ τὴ χαρακτηριστικὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στὴν Ἡπειρο βλ. Ἀθανασίου Χ. Μπούτουρα, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα, Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 77· πρβλ. καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκη, Μάνθος, Μάνθα, Σαμφώ, «Ἀθηνᾶ», τ. 17 (1905), σ. 223-227.

⁵ Ἡ παραποίηση τῶν ἑλληνικῶν κύριων ὀνομάτων ἀπὸ τοὺς Ἴσπανοὺς συντάκτες τῶν ἐγγράφων αὐτῶν τὰ κάνει τὶς περισσότερες φορὲς ἐντελῶς ἀγνώριστα. Τὸ τρίτο, τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο (E 1074, ἀριθ. 109) ἀποκαθιστᾷ, νομιζοῦμε, σωστὰ τὰ ὀνόματα τῶν δυὸ Ἡπειρωτῶν· στὴν κασιτλιάνικη μετάφραση ὅμως τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ Πάνος Κεστόλικος μεταγράφεται, ἀπὸ κακὴ ἀνάγνωση, σὲ Paulo Costolico (E 1074, ἀριθ. 110, στίχ. 36). Ἄς σημειωθῇ τέλος πὼς ἡ χρῆση τοῦ ὀνόματος Πάνος τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη· πρβλ. τὸ γνωστὸ Ἡπειρωτὴ χορηγὸ τῆς σχολῆς Ἰωαννίνων Πάνο Ἱερομημονα (Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 11 (1936), σ. 111 κέ.), καθὼς καὶ ἡπειρωτὴ παπᾶ Πάνο σὲ ἔγγραφο τῆς ἴδιας περίπου μετὰ τὴ δικὴ μας ἐποχῆ (Κ. Ν. Σάθα, Βιογραφικὸν σχέδιον περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β' (1572-1594), Ἐν Ἀθήναις, 1870, σ. 145, ἀριθ. 3).

(personas que en baja Grecia tienen muy grand parte)¹, είχαν παρουσιασθή στον Don Juan μαζί με άλλους προκρίτους ως αντιπρόσωποι των σκλαβωμένων Έλλήνων, για να του προσφέρουν έκτος από χρήσιμες πληροφορίες (consejo) τη βοήθεια όλων συμπατριωτών τους σε περίπτωση που οι δυνάμεις της Συμμαχίας θ' αναλάμβαναν επιχειρήσεις στη χώρα τους, της οποίας την υπαγωγή πρότειναν στην ισπανική κυριαρχία (a la obediencia).

Οι προτάσεις αυτές, που διατυπώθηκαν στον Ίσπανό πρίγκιπα και σε γραπτά υπομνήματα (discursos en scripto), έγιναν δεκτές με προθυμία. Δέν παράλειψε ακόμη ο άρχηγός της Liga να υποσχεθῆ ὅτι σε πολὺ σύντομο χρονικό διάστημα θὰ μπορούσε ν' ἀρχίσει ἡ ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων που πρότειναν οἱ δυὸ Ἑπειῶτες. Οἱ συνεννοήσεις αὐτές θὰ πρέπη νὰ ἐγιναν πιθανότατα κατὰ τὴ δεύτερη ἐκστρατεία τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (1572)² καὶ ἴσως κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Don Juan στὴν Κέρκυρα³. Οἱ προσπάθειες ὁμως αὐτές, ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες, ἔμειναν χωρὶς οὐσιαστικὲς ἐξελίξεις, γιατί στό μεταξύ ἡ υπογραφή τῆς συνθήκης τῶν Βενετῶν μὲ τὸς Τούρκους ἀνέτρεψε πιά τις βάσεις (el principal fundamento) πάνω στίς ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ στηριχθοῦν οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τέτοιων ἐπιχειρήσεων.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ ναυάγιο αὐτῶν τῶν σχεδίων, ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, που ὅπως θὰ δοῦμε ἔδειξε ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα καὶ ἀποτελοῦσε ἴσως τὸν πρωταγωνιστὴ ὅλων αὐτῶν τῶν κινήσεων, ἀποφάσισε νὰ υποστηρίξει τις προτάσεις του στὴν ἴδια τὴν αὐλὴ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β'. Ἔτσι, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας (Ἀπρίλιος 1573), κατευθύνθηκε στὴν Ἰσπανία, ὅπου καὶ ἔφτασε τὸ Μάιο τοῦ ἐπόμενου χρόνου.

Τὸ δεύτερο ἔγγραφο (Sección Estado, leg. 1065, ἀριθ. 73), που ἔχει τὴ χρονολογία 7 Μαῖου 1574, εἶναι ἡ ἐκθεσι τῶν υπομνημάτων (memoriales) που ὑπέβαλε ὁ Παπαγιάννης στὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους (Consejo de Estado) γιὰ τὸ βασιλιά Φίλιππο τὸ Β' (para consultar a Su Majestad), γιὰ λογαριασμὸ καὶ τοῦ συντρόφου του Κεστόλικου. Στὰ ὑπομνήματα αὐτά,

¹ Ὁ πρῶτος, ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ στὸ τρίτο ἔγγραφο ὡς «τιμιώτατος καὶ εὐγενέστατος ἄρχων... ἐκ γένους περιβοήτου, αἰχμαλώτων ρόστης, τυφλῶν ὁδηγός...πολλὰ πιστὸς τῆς ἀδθεντίας σου (τοῦ Don Juan), ἀλλὰ καὶ εἰσὲ πολὺν λαόν, λέγω δὴ ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ κοινὸς λαός». Ὁ Κεστόλικος πάλι χαρακτηρίζεται στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὡς συναγωνιστὴς τοῦ Μάνθου καὶ «τιμιώτατος ἄρχων», βλ. E (=Sección Estado) 10 74, (=legajo 1074), ἀριθ. 109, στίχ. 5, 12-13, 15-16 καὶ 16-17.

² B r a u d e I, ὁ.π., σ. 956-962. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς οἱ κακὲς προοπτικὲς γιὰ τὴ μελλοντικὴ τύχη τῆς Συμμαχίας δὲν εἰδοῦσαν πιά, νομίζουμε, τέτοιες διαπραγματεύσεις.

³ Ἐμεινε ἐκεῖ σχεδὸν ἓνα μῆνα (10 Αὐγούστου - ἀρχὲς Σεπτεμβρίου 1572) περιμένοντας τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ ὑπόλοιπου χριστιανικοῦ στόλου ἀπὸ τὴν ἄτυχη ἐπιχείρησι που εἶχε ἀναλάβει στὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου.

δπου οἱ δύο Ἡπειρώτες χαρακτηρίζονται ὡς «Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδας καὶ Ἀλβανίας» (*embajadores griegos de la baja Grecia y Albania*), ἀνέφεραν πῶς στὴν ἔδρα ἐνὸς Ἑλλήνα ἀρχιεπισκόπου (*al arzobispo de la baja Grecia*)¹ περισσότερο ἀπὸ σαράντα ἄτομα εἶχαν πραγματοποιήσει σύσκεψη μὲ πρωτοβουλία τοῦ Παπαγιάννη καὶ τοῦ Κεστόλικου, μὲ σκοπὸ βέβαια νὰ θέσουν σ' ἐφαρμογὴ τὰ ὅσα εἶχαν ἤδη συμφωνηθῆ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Don Juan. Δὲν καθορίζεται δυστυχῶς στὴν ἔκθεσι οὔτε ὁ χρόνος οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἱεράρχη ποὺ πρωτοστάτησε στὶς κινήσεις αὐτές. Εἶναι ὁμῶς πολὺ πιθανὸ ἡ σύσκεψη αὐτὴ νὰ πραγματοποιήθηκε λίγο ἀπὸ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Παπαγιάννη καὶ τοῦ Κεστόλικου γιὰ τὴν Ἰταλία², δηλαδὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1572 ἢ τὸ ἀργότερο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1573³. Ἄν ἀκόμη ἡ κίνησι αὐτὴ, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν στὴ Μαδρίτη ὅσο τὸ δυνατό πιδ σπουδαία, εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸν ἴδιο ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος, τὸν Ἰωακείμ, ποὺ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1576, ὅπως θὰ δοῦμε, θὰ ἐπαναλάβῃ πρὸς τὸν ἀρχηγὸ τῆς Liga τὶς προτάσεις τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ζητώντας μάλιστα μὲ ἐπιμονὴ καὶ σὲ τόνο ἐπιτιμητικὸ τὴν πραγματοποίησι τῶν ὑποσχέσεων ποὺ εἶχαν δοθῆ στὸ ποίμνιό του, τότε θὰ πρέπη

¹ Πρόκειται μάλλον γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος, ἀφοῦ ὅλες αὐτές οἱ κινήσεις πραγματοποιήθηκαν στὴν ἐπαρχία τῆς δικαιοδοσίας του. Ἄς σημειωθῆ ἐδῶ πῶς καὶ στὰ βουλγαρικὰ ἔγγραφα ἢ *dol' na zemlja* εἶναι ἡ Μακεδονία (πληροφορία καθηγ. κ. Μ. Λάσκαρι). Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψι θετικῶν πηγῶν ἐμποδίζει ν' ἀποκαταστήσουμε μὲ ἀσφάλεια τὴ χρονολογικὴ σειρά τῶν ἱεραρχῶν ποὺ ἀνέβηκαν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸ θρόνο τῆς ἱστορικῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἀχρίδος, βλ. Heinrich Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden*, Leipzig, 1902, σ. 24-26, ὅπου μετὰ τὸ 1572 (χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία προΐσταται τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς ὁ Σωφρόνιος, ἀρ. 40), λείπουν ἐντελῶς οἱ σίγουρες πληροφορίες: τὰ σχετικὰ μὲ τὴ μεταπήδησι τοῦ Μακαρίου (ἀριθ. 41) ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο τοῦ Ἰπέκ στὴν ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος, εἶναι καθαρῶς εἰκασίες καὶ μάλιστα παρακινδυνευμένες. Πρὸβλ. Ivan Snegarov, *Istorija na okridskata arkiepiskopija-patriarchija (1394-1767)* (Βουλγ.) τ. 1, Σόφια, 1937, σ. 190, σημ. 2 (βλ. ἐκτενὴ βιβλιοκρισία καὶ σημαντικὲς συμπληρώσεις ἀπὸ τὸν A.-P. Pécayre, *L' archevêché d' Ochrida de 1394 à 1767, Échos d' Orient*, τ. 35 (1936), σ. 288-290). Γιὰ τὸν Κώδικα ἐξ ἄλλου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδων τὸ γνωστὸ μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ Gelzer (δ. π., σ. 35-42) «*Kodex des heiligen Klemens*», τοῦ ὁποίου ὁμῶς οἱ πληροφορίες εἶναι μεταγενέστερες, βλ. τὴν πρόσφατη ἐργασία τοῦ Chr. Kodiev, *L' original du Code du Patriarcat d' Ochrid, «Byzantinoslavica»*, τ. 25 (1964), σ. 270-278. Ἀνεκδότα μεταγενέστερα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ αὐτὴ δημοσίευσε ὁ Διον. Α. Ζακυθινός, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου, «*Μακεδονικά*», τ. 1 (1940), σ. 429-458, ὅπου καὶ ἡ πληρέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία (σ. 456-458).

² Ὅπως εἶδαμε, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1573 βρισκόταν κιόλας στὴ Νεάπολι.

³ Πρὶν βέβαια μαθευτὴ ἡ ὑπογραφή τῆς βενετοτουρκικῆς συνθήκης τῆς 7 Μαρτίου 1573, βλ. Braudel, ὅ. π., σ. 963.

Ίσως νά θεωρήσουμε πώς ό «ἀρχιεπίσκοπος τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδας» τῆς ἐκθεσης πού ἀναλύουμε εἶναι ό Ἰωακείμ· καί μέ τήν ἔνδειξη αὐτή ἡ ἀρχιερατεία του, τῆς ὁποίας μοναδική θετική χρονολογία εἶναι τό 1576, τά μποροῦσε νά προεκταθῆ, μέ ἐπιφυλάξεις βέβαια, πρὸς τὰ πίσω ὡς τὰ τέλη τοῦ 1572 ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1573, ὅποτε θά πρέπει νά τοποθετηθῆ στή θέση τοῦ Μακαρίου¹ στή χρονολογική σειρά τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς Ἀχρίδας, ἀμέσως μετὰ τό Σωφρόνιο (πού μαρτυρεῖται ἤδη στό θρόνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1572)² καί πρὶν ἀπό τό Γαβριήλ³.

Ὅπωςδῆποτε, τὰ ὑπομνήματα τοῦ Παπαγιάννη ὑποστήριζαν πὼς ἡ ἐξέγερση τῶν συμπατριωτῶν του, πού ό πόθος τους ν' ἀποτινάξουν τήν τουρκική κυριαρχία (de salir de bajo de la subjeción del Turco) ἦταν μεγάλη, θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθῆ μέ μεγάλη εὐκολία⁴. Ἡ διάλυση ὅμως τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας πού ἀκολούθησε, ἔσβησε κάθε ἐλπίδα νά μπουδν σέ ἐφαρμογή τὰ σχέδια αὐτά. Ἔτσι, ἂν οἱ δυό πρωτεργάτες τῶν κινήσεων αὐτῶν, ό Μάνθος Παπαγιάννης καί ό Πάνος Κεστόλικος⁵, ἐπέστρεφαν ξανά στήν πατρίδα τους, θά εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν τήν ἐκδικητική μανία τῶν Τούρκων, πού ἔχοντας μάλιστα πληροφορηθῆ τὸν ἔρχομό τους στήν Ἰταλία καί τήν Ἰσπανία, θά τοὺς τιμωροῦσαν φρικτά. Γιὰ τήν παντελῆ αὐτὴ στέρηση τῶν σπιτιῶν καί τῆς περιουσίας τους⁶ καί γιὰ νά μπορέσουν νά ζήσουν οἱ ἴδιοι μέ τίς γυναῖκες καί τὰ παιδιά τους καί τὰ ἀδελφια τους στό βασίλειο τῆς Νεάπολης⁷ ἢ ὅπου ἄλλοῦ θά ἤθελε νά προκρίνη ἡ ἰσπανική

¹ Gelzer, ὁ.π., σ. 25-26 (ἀριθ. 41).

² Gelzer, ὁ.π., σ. 25· πρβλ. τίς ἐπιφυλάξεις τοῦ P é c h a y r e, ὁ.π., σ. 288.

³ Gelzer, ὁ.π., σ. 26 (ἀριθ. 42). Ὁ S n e g a r o v, Istorija, τ. 1, σ. 191 (ἀριθ. 16), στηριγμένος σέ κακή χρονολόγηση ἐπιστολῆς τοῦ Γαβριήλ Ἀχρίδος πρὸς τό Μακάριο Μελισσηνό (1572 ἀντὶ τοῦ σωστοῦ 1588), ἀνεβάζει τό Γαβριήλ στό θρόνο τῆς Ἀχρίδος ἀπό τό 1572, ἐνῶ ἡ ἀρχιερατεία του δὲν μπορεῖ νά εἶναι προγενέστερη ἀπό τό 1582 (βλ. Echos d' Orient, τ. 5 (1902), σ. 410). Βλ. καί σ. 221, σμ. 2.

⁴ Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε μέ πόση προθυμία πραγματοποίησαν οἱ περιοχῆς αὐτῆς ἐπανεπιλημμένες ἐξεγέρσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων, πρὶν καί μετὰ τὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, βλ. Σάθ α, Τουρκοκρατούμένη Ἑλλάς, σ. 45, 165-166, 178-179.

⁵ Φαίνεται πὼς ό Κεστόλικος σύντομα περιόρισε τίς κινήσεις του, γιατί, ὅπως ἀναφέρει ό Ἰωακείμ, «ἠμμοδίσθη ὑπὸ τῶν ἔξω κρατούντων» (τῶν Τούρκων) βλ. Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 17.

⁶ Πρβλ. καί Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 17-18: «...καταλιπὸν (ό Μάνθος) πάντα τὰ πατρικὰ καί μητρικὰ, κινητὰ λέγω δὴ καί ἀκίνητα· ἤρπαξαν οἱ θῆρες οἱ ἀνήμεροι (οἱ Τούρκοι) πάντα ὅσα καί ἂν εἶχε...».

⁷ Ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἄρκετοι Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπό τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνα, βλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', μέρος Α', σ. 66-67, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία· γιὰ τοὺς ὁμαδικοὺς ἐποικισμοὺς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα βλ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Μετανάστευσις Ἑλλήνων, ἰδίως Πελοποννησίων, ἀποίκων εἰς τό βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 8 (1911), σ. 377-461.

αὐλή, ζητοῦν νὰ τοὺς δοθῇ κάποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση. Ἀναφέρουν ἄλλωστε ὅτι γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν συναντήσεών τους μὲ τὸν Don Juan, γιὰ τὶς ὁποῖες χρειάστηκε νὰ πηγαينوέρχονται ἐπανελημμένα ἔχοντας μαζί τους πολλοὺς συνοδοὺς, ξόδεψαν περισσότερο ἀπὸ 7.000 τσεκίγια (cequíes).

Γιὰ νὰ κερδίσει ὁ Μάνθος Παπαγιάννης τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἰσπανῶν, προτείνει νὰ μεταφέρῃ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιά του στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ κρατηθοῦν ὡς ἐγγύηση μέχρι νὰ ἀποδείξῃ ἔμπρακτα (por experiencia) τὰ ὅσα προτείνει¹. Δὲ θὰ παραλείψῃ ὥστόσο νὰ ζητήσῃ καὶ κάποια οἰκονομικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὰ ἐξοδα ποὺ θὰ χρειαστῇ ἢ πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς. Γενικὰ ἢ πρόταση αὐτὴ τοῦ Παπαγιάννη δὲ φαίνεται νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνιδιοτελεῖς. Ὡστόσο γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ὄσων ἰσχυρίζεται, ζητεῖ νὰ σταλοῦν στὴν Ἠπειρο ἓνα ἢ δυὸ πρόσωπα ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ ἐξακριβώσουν ἀπὸ κοντὰ τὴν πραγματικὴ κατάστασι καὶ ἀκόμη νὰ συζητήσουν μὲ τοὺς προκρίτους τῆς περιοχῆς—καὶ γι' αὐτὸ ἀναγκαῖο θὰ εἶναι νὰ ξέρουν τὴ γλώσσα—ὄλες τὶς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης².

Τέλος ὁ Μάνθος προτείνει νὰ τὸν στείλουν πίσω πάλι στὴν πατρίδα του, κομιστὴ μερικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλιᾶ ποὺ θὰ ἀπευθύνωνταν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἄλλους προκρίτους (personas principales) τῆς περιοχῆς ποὺ ἦταν μνημένοι στὰ σχέδια αὐτά· μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νόμιζε πὼς καὶ τὸ ἠθικὸ τους θὰ κρατοῦσαν ἀκμαῖο καὶ θὰ σταθεροποιοῦσαν τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀφοσίωσή τους στὸν Ἰσπανὸ βασιλιά, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς θὰ δέχονταν ἔτσι νὰ πάρῃ μέρος σὲς ἐνέργειες αὐτὲς μὲ προθυμία.

Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ αἰτήματα αὐτὰ τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ἱκανοποιήθηκαν: Ὁ Φίλιππος Β' ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τοῦ χορηγοῦνται 12 σκουῖδα μισθὸ τὸ μῆνα καὶ νὰ τοῦ δοθοῦν ἀκόμη 100 δουκάτα γιὰ τὰ ἐξοδα τοῦ ταξιδιοῦ του ὡς τὴν Ἰσπανίαν³. Ἀλλὰ 12 σκουῖδα τὸ μῆνα ἀποφασίστηκε νὰ χορηγοῦνται στὸν Πάνο Κεστόλικο. Τέλος ὁ Ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης⁴

¹ Πρβλ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενὴ Ἑλλάς, σ. 165, ὅπου οἱ Ἀλβανοὶ, κατὰ τὴν ἐξέγερσή τους τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1570, προσφέρουν στοὺς Βενετοὺς τὰ παιδιά τους ὡς ὄμηρους γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν πίστη τους πρὸς τὴ Γαληνότητα.

² Πρβλ. καὶ Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 28-29: «...καὶ ἂν ὀρίσης νὰ τὸ πιστοθῆς καλύτερα (γράφει ὁ Ἰωακείμ πρὸς τὸ Don Juan), προβόδισον ἕναν ἄνδρα δόκιμον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰςέ τόπους καὶ νὰ ἤξέρῃ καὶ τὴν γλώτταν καλῶς νὰ θεωρήσῃ καταλεπτῶς...».

³ Πρβλ. τὰ διακόσια δουκάτα ποὺ δόθηκαν στοὺς δυὸ ἀδελφοὺς Μελισσηνοὺς ποὺ πραγματοποίησαν τὸ ἴδιο ταξίδι στὴ Μαδρίτη γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν παρεμφερῆ αἰτήματα, Ε 1065, ἀριθ. 72.

⁴ Ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1571-1575) ἦταν ὁ γνωστός καρδινάλιος Granvela, Don Antonio de Perrenot. Γιὰ τὴν πόλυτμη συμβολὴ του στὴ συγκρότηση τῆς Liga, βλ. A. Dragonetti de Torres, La Lega di Lepanto nel carteggio diplomatico

ἀναλαμβάνει νά φροντίσει γιά τίς συστατικές ἐπιστολές πού ζήτησαν οἱ δυο Ἡπειρώτες γιά τοὺς κληρικούς καί προκρίτους τῆς πατρίδας τους, καθὼς καί νά ἐξετάσει τὴ δυνατότητα πραγματοποίησης τῶν ἄλλων προτάσεων πού περιεῖχαν τὰ ὑπομνήματα τοῦ Παπαγιάννη.

Τίς ἐντολές αὐτές τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλιᾶ ἀνέλαβε νά ἐκτελέσει τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1574 ὁ Don Juan, πού τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄδοξο τέλος τῆς ἐκστρατείας του στὴν Τύνιδα¹, βρισκόταν στὸ Τρανι τῆς δυτικῆς Σικελίας. Ἀπ' ἐδῶ, στὶς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ χρόνου αὐτοῦ² στέλνει πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἀχρίδος τὸ Μάνθο Παπαγιάννη, κομιστὴ προσωπικῆς του ἐπιστολῆς γραμμένης ἀπὸ τὸν ἰδιαιτέρου του γραμματέα Andrés de Prada³ κρυπτογραφικὰ (*μυστικῶς*)⁴. Τὸ γράμμα αὐτὸ δὲ μᾶς σώθηκε, τὴν ἡμερομηνία του ὅμως καθὼς καί μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του μᾶς διέσωσε ἡ ἀπάντηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, πού εἶναι, ὅπως ἀναφέραμε, ὁ Ἰωακείμ.

Ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆ, πού ἔχει τὴ χρονολογία 1 Ἰουνίου 1576 (*ἰνδικτιῶνος δης*) καί τίς ὑπογραφές τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς Σωφρονίου⁵ καί τῶν ἐπισκόπων Βελεγράδων Νεκταρίου⁶ καί Βελεσσοῦ Φωinedito di Don Luys de Torres, nunzio straordinario di S. Pio V a Filippo II, Torino, 1931, σ. 25-29.

¹ Ἡ ἀποτυχία αὐτῆ, πού ἐπισημαστικῶς μετὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Γολέτας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (13 Σεπτεμβρίου 1574), σήμανε τὴν ὀριστικὴν πιά διάλυση τῆς Sacra Liga καί τὴν τελικὴ καταδίκη τῶν σχεδίων τοῦ D. Juan γιά τὴ νοτιοανατολικὴ Μεσόγειο, B r a u d e l, ὁ.π., σ. 973-981. Ἐτσι ἡ πρωτοβουλία αὐτῆ τοῦ Ἰσπανοῦ πρίγκιπα δὲν θὰ πρέπει νά εἶχε παρά χαρακτῆρα ἀπολογητικὸ γιά τὴν ἀδυναμία του νά πραγματοποιήσῃ τίς ὑποσχέσεις γιά βοήθεια πού εἶχε δώσει στοὺς βορειοηπειρώτες.

² E 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 2-3: «Τὰς γραφὰς τῆς σῆς ὑψηλότητος (τοῦ D. Juan) ἐλάβομεν ἐκ Τρανάνου τῇ ἐνάτῃ Ὀκτωβρίου ἔτους ἀφοδ'...», πού εἶναι, νομίζουμε, ἡμερομηνία ἀποστολῆς καί ὄχι λήψης τοῦ γράμματος αὐτοῦ.

³ Ὁ γνωστὸς καί ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς προσωπικὸς γραμματέας (secretario) τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Liga· στὶς 29 Ἀπρ. 1609 ἀναφέρεται ὡς secretario de Estado (E 1106, ἀριθ. 204).

⁴ Μὲ ἓνα συνδυασμὸ ἀριθμῶν καί γραμμάτων, κατὰ τὴ συνῆθεια τῆς ἐποχῆς· πρβλ. παρόμοιο γράμμα τοῦ Don Juan γραμμένο πάλι μετὰ τὰ χέρια τοῦ Andrés de Prada, E 1061, ἀριθ. 68.

⁵ Ὁ Καστοριάς Σωφρόνιος καί πρωτόθρονος, πού εἶναι ἀμάρτυρος, ὅσο ξέρουμε, ἱεράρχης τῆς πρώτης κατὰ τὴν ἱεραρχικὴ τάξη μητρόπολης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος· πρβλ. Μητροπολίτου Διδυμοτεῖχου Φιλარέτου Βαφείδου, Κώδις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστοριάς καί τινὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀποκειμένα ἐν τισὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τ. 20 (1900), σ. 108-110, 123-135 καί P é c h a y r e, L' archevêché, σ. 311-313. Γιά τὸν τίτλο «πρωτόθρονος» τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς, βλ. G e l z e r, ὁ.π., σ. 186-187.

⁶ Ὁ Βελεγράδων Νεκτάριος. Ὁ Ἄνθιμος Ἀλεξοῦδης (Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων..., ἐν Κερκύρα, 1868, σ. 120) ἀναφέρει βέβαια ὀνόμαυ μητροπολίτη Βελεγράδων Νεκτάριο (μετὰ τὸ Μελέτιο καί πρὶν ἀπὸ

τίου¹, εἶναι τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποῦ ἐκδίδουμε (Sección Estado, leg. 1074, ἀριθ. 109) καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη θετική μαρτυρία τοῦ Ἰωακείμ, ἀφοῦ οἱ ὡς τώρα πληροφορίες μας γιὰ τὸν Ἕλληνα αὐτὸν ἱεράρχη εἶναι ὄχι μόνον ἐλάχιστες, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀόριστες: Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία ἐνὸς ἀχρονολόγητου ἐγγράφου τῆς ἐποχῆς τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμία Β' (1572-1594), ὁ «*πρῶην Ἀχρίδῶν*» Ἰωακείμ ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἀπουσία καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ νόμιμου ἐπισκόπου Σερβίων Ἰωάσαφ, τοῦ ἀρπαξε παράνομα τὸ θρόνο². Ὁ Gelzer ἐξ ἄλλου (ἀντλῶντας ἀπὸ τὸν Μουράβιεφ) ἀναφέρει ἀόριστα πὼς ὁ Ἰωακείμ βρισκόταν στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος «πρὶν ἀπὸ τὸ 1593»³. Τίποτε βέβαια δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσωμε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὑπῆρχε καὶ ἕνας δεῦτερος συνώνυμος καὶ λίγο μεταγενέστερος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, ἂν καὶ αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη μας θὰ πρέπη νὰ θεωρηθῆ μάλλον ἀπίθανο.

Θὰ προσθέσωμε ἐδῶ τέλος καὶ μιὰν ἄλλη ἀχρονολόγητη κι αὐτὴ δυστυχῶς μαρτυρία γιὰ τὸν Ἰωακείμ: βρίσκεται στὸν ἀνέκδοτο κώδικα ἀριθ. 95 τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Νικάνορος (Ζάβορδας Κοζάνης), ὅπου ἐπ'αὐτὴν ἐπὶ στάχωση τοῦ τέλους, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ τελευταίου παράφυλλου, ἀποκαλύφθηκε ἡ ὑπογραφή: *Ἰωακείμ ἐλέφ Θε(ε)ῶν ἀρχιεπίσκοπος τῆς αἰς Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης/Βουλγαρίας Σερβίας καὶ τῶν ἐξῆς*. Στὸ φ. 369^ο πάλι τοῦ ἴδιου κώδικα συναντοῦμε μικρὴ συμπλήρωσιν στὸ περιθώριον τοῦ «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μυσταγωγίας» τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμο-

τὸ Λεόντιο), ἀλλὰ χωρὶς καμιὰ χρονολογικὴ ἐνδειξη: πρβλ. Μητροπολίτου Σάροδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 12 (1937), σ. 16-17, ὅπου τὰ Βελέγραδα ἀναφέρονται ὡς ἐπισκοπὴ ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ πολὺ ἀργότερα ὡς μητρόπολις, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ ἐγγράφου ποῦ ἐκδίδουμε, ἡ ἐπαρχία αὐτὴ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος ἦταν ἤδη ἐπισκοπὴ στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα. Γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς βλ. Carl Patsch, Das Sandschak Berat in Albanien, Wien, 1904, σ. 123-134.

¹ Ὁ Βελεσ<σ>οῦ Φώτιος, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν μπορέσαμε δυστυχῶς νὰ ἀντλήσωμε ἀπὸ πουθενὰ πληροφορίες: γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ αὐτὴ βλ. J. G. von Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, Wien, 1868, σ. 166-172: πρβλ. καὶ Ἀνδρέου Ἀρβανίτου, Ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη, Ἐν Ἀθήναις, 1909, σ. 211.

² Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδίασμα, σ. 174 (ἀριθ. ἐγγρ. 18). Ἄς σημειωθῆ πὼς ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος ἐξουσίαζε γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα καὶ τὴν ἐπισκοπὴ Σερβίων, ποῦ ὑπάγονταν ὁμοσ κανονικὰ στὴ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης μέχρι τὸ 1745, ὁπότε ἡ ἔδρα τῆς μεταφέρθηκε στὴν Κοζάνη, βλ. Μηναῦ Ἐμμ. Μπούτου-ρα, Τὰ Σέρβια. Ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐπισκόπησις, Θεσσαλονίκη, 1956, σ. 64-67.

³ Gelzer, ὁ.π., σ. 26 (ἀριθ. 44). Βλ. καὶ Snegarov, ὁ.π., σ.192 (ἀριθ. 18), ὅπου ὁμοσ ἐντελῶς ἀθαίρετα ὑποστηρίζεται πὼς ὁ ἱεράρχης αὐτὸς ἐκπροσώπησε τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος στὴ σύνοδο τοῦ 1590 στὴν Κωνσταντινούπολι ποῦ ἀναγνώρισε τὸ πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας (Ἰανουάριος 1589): πρβλ. P é c h a y r e, ὁ.π., σ. 290-291.

λογητού γραμμένη πιθανότατα με τὸ χέρι τοῦ Ἰωακείμ: ἡ τῆς δὲ ζωτικῆς τὸ πρακτικόν¹.

Ἡ ἐπιστολὴ λοιπὸν τοῦ Ἰωακείμ Ἀρχιδιδος πρὸς τὸν Don Juan de Austria, ποῦ δημοσιεύουμε ἐδῶ, ἀπομένει τὸ μοναδικὸ αὐθεντικὸ καὶ ἀσφαλὲς στοιχείο γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς ποιμαντορίας τοῦ τόσο λίγο γνωστοῦ αὐτοῦ Ἑλληνα ἱεράρχη. Ἡ ἀπλοϊκότητα καὶ τ' ἀναριθμητὰ λάθη (ὀρθογραφικὰ καὶ συντακτικὰ) τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς προδίδουν βέβαια συντάκτη ὄχι λόγιον, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἐκτιμήσουμε τὴν ἀπλή, ζωηρὴ καὶ ἀρκετὰ παραστατικὴ ἀφήγησι. Ὁ Ἰωακείμ ἐκθέτει μὲ μελανὰ χρώματα τὴ δραματικὴ κατάστασι ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν ἐπαρχία του² στὰ πρῶτα χρόνια ποῦ ἀκολούθησαν τὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1572-1576), ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν συνωμοτικῶν κινήσεων τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη, ὁπότε οἱ Τοῦρκοι ἄρπαξαν ὄχι μόνον τὰ δικά του πράγματα καὶ τὴν περιουσία, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων κατοίκων, ἀπ' τοὺς ὁποίους πάρα πολλοὺς κακοποίησαν καὶ ἐρίζαν στὶς φυλακές. Ὁλοσ αὐτὸς ὁ καταδυναστευόμενος λαὸς εἶχε στρέψει μὲ ἐλπίδα τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν Don Juan καὶ τὴν Ἱερὴ Συμμαχία (τὴν «θεία ὁμόνοια», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Ἰωακείμ μεταφράζοντας ἔτσι τὸ *Sacra Liga*). Ἡ ὀριστικὴ ὅμως διάλυσι τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ συνασπισμοῦ (ὁ διωγμὸς τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς ἐκείνης ὁμονοίας) προξένησε μεγάλη ἀπογοήτευσιν στὸ λαὸ αὐτὸ ποῦ ἄρχισε πιά νὰ δυσπιστῆ στὶς ὑποσχέσεις τῶν συμμάχων, ἐνῶ πολλὰς φῆμες κυκλοφοροῦσαν πλατιά πὼς ἡ ματαίωσι τῶν ἀντιτουρκικῶν σχεδίων τῆς *Liga* ὀφείλονταν στὴ διστακτικότητα καὶ τὴν ἀμέλεια τῶν ἀρχηγῶν τῆς³.

¹ Τὴ μαρτυρία αὐτὴ τὴν ὀφείλουμε σὲ ὑπόδειξι τοῦ συναδέλφου κ. Κ. Τσαντσάνογλου. Γιὰ τὸν κώδικα ἀριθ. 95 τῆς Ζάβορδας, ποῦ τὸ Νοέμβριον τοῦ 1959 τὸν ἀνακάλυψε στὸ μοναστήρι αὐτὸ ὁ καθηγητὴς κ. Α. Πολίτης καὶ ποῦ περιέχει, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ μοναδικὸ ὀλοκληρωμένον κείμενον τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, βλ. Linos Politis, Die Handschriftensammlung des Klosters Zaborda und die neuaufgefundenen Photioshandschrift, «Philologus», τ. 105 (1961), σ. 136-144 (κυρίως σ. 140-143).

² Γιὰ τὶς ἐπαρχίες ποῦ ἐξουσίαζε τὰ χρόνια αὐτὰ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀρχιδιδος, βλ. Gelzer, ὅ.π., σ. 33 καὶ Μ. Γ. Δημιτσοῦ, Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς, Ἀρχιδιδος καὶ Βουλγαρίας, Ἐν Ἀθῆναις, 1859, σ. 95-96· πρβλ. καὶ Ger. I. Konidaris, Zur Frage der Entstehung der Diocese des Erzbistums von Achrida und der Notitiae No 3 bei Parthey, «Θεολογία», τ. 21 (1959), σ. 1-19.

³ «Ἀλλὰ πλέον τῆς ἀστενείας (ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὑπέφερε) ἐλύπησαν ἡμᾶς ἡ ἀμέλεια τῆς ἐξουσίας σου...», Ε 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 10-11. Πρβλ. καὶ Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 174, ὅπου ὑποστηρίζεται, ἐντελῶς ἄδικα, πὼς ἡ ὑπόθεσι τῆς *Liga* ναυάγησε ἐξ αἰτίας τῆς «μέχρι δειλίας ἀδρανείας» τοῦ Don Juan. Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ Βενετοὶ προσπάθησαν νὰ ρίξουν ὅλη τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας στὴ διστακτικότητα καὶ τὸ φθόνον ἀκόμη τῶν Ἰσπανῶν (βλ. τὴν ἐκθεσι τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου J. Foscarini στοῦ Romanin, Storia, τ. VI, σ. 327-329). Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ Ἰσπανοὶ ὑποστηρίζουν πὼς ἡ ὀριστικὴ ἀπώλεια τῆς Κύπρου (Αὔγ. 1571) καὶ οἱ ἀβάσταχτες γιὰ τὰ

Παρ' όλα αυτά μιὰ νέα ἐπιχείρηση στὰ μέρη ἐκεῖνα, ποὺ θὰ ἔπρεπε ὁμοῦς νὰ πραγματοποιηθῆ πολὺ σύντομα, θὰ εἶχε, σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἰωακείμ, θετικὰ ἀποτελέσματα: ἡ κατάσταση, ὅπως τὴν ἀντίκρισε ὁ ἴδιος μὲ τὰ μάτια του στὴν Κωνσταντινούπολη (αὐτὴν ἐννοεῖ μιλώντας γιὰ τὴν «μεγάλην πόλιν»)¹, ὅπου ἐπικρατοῦσε ὄχι μόνον μεγάλος φόβος², ἀλλὰ καὶ «μέγας λοιμὸς(;)»³, εὐνοοῦσε τὴν ἀνάληψη νέων προσπαθειῶν ποὺ θὰ ἔφερναν στοὺς Ἰσπανοὺς πολλὰς καὶ εὐκόλες νίκες⁴. Στὶς ἐπαρχίες μάλιστα τῆς δικῆς του δικαιοδοσίας ὁ λαὸς περιμένει μὲ λαχτάρια τέτοιες πρωτοβουλίες καὶ τὰ πράγματα θὰ εἶναι πράγματι εὐκόλα γιὰ τὸν Don Juan, ὅπως ἀκριβῶς τοῦ τὰ εἶχε ἐκθέσει καὶ ὁ Μάνθος Παπαγιάννης, ὁ ὁποῖος δὲν τοῦ μίλησε μόνον γιὰ δικό του λογαριασμό, ἀλλὰ τοῦ μεταβίβασε καὶ τοὺς πόθους καὶ τὶς γνῶμες τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἱερέων καὶ ὄλου τοῦ λαοῦ⁵. Ἄν ὁμοῦς ὁ Ἰσπανὸς πρίγκιπας θέλῃ νὰ ἐξακριβώσῃ πιὸ ἐγκυρά τὴν ἀλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Παπαγιάννη, ἄς στεῖλῃ ἕναν ἄξιο καὶ ἱκανὸ ἀντιπρόσωπό του (*ἄνδρα δόκιμον*), ποὺ θὰ πρέπη ὁμοῦς νὰ γνωρίζῃ τοὺς ἀνθρώπους, τὸν τόπο καὶ τὴ γλῶσσα: ἔτσι θὰ ἀντιληφθῆ μόνος του τὴν

βενετικά ταμεῖα δαπάνες τοῦ πολέμου δὲ δικαιολογοῦσαν πιά τὴν ἀντιτουρκικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας ποὺ ἐσπευσε, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, νὰ κλείσῃ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὴ συνθήκη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1573, βλ. Luciano Serrano, *España en Lepanto* <Colección pro Ecclesia et Patria, ἀριθ. 9>, Barcelona, 1943 (β' ἐκδ.), σ. 239-252.

¹ Βλ. C. H. C. H. Charitonides, *De figura quae kat' ἐξοχὴν vocatur, Lugduni-Batavorum*, 1909, σ. 25-26, ὅπου τὰ σχήματα «μεγαλόπολις» καὶ «μεγάλῃ πόλις» γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη· πρβλ. καὶ «Ἐπετηρίδα Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. 27 (1957), σ. 13. Ὁ Demetrius John Georgacas, *The Names of Constantinople*, «Transactions of the American Philological Association», τ. LXXVIII (1947), σ. 347-367, δὲν ἀναφέρει τέτοια ὀνομασία τῆς Κωνσταντινούπολης.

² Εἶναι γνωστὸ πὼς φοβερὸς πανικὸς κατέλαβε τοὺς κατοικοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὶς φήμες ποὺ ἀκολούθησαν τὴν καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴς Ἐχινάδες (βλ. Σάθρα, Τουρκοκρατούμενὴ Ἑλλάς, σ. 172). Ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωακείμ ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνῃ (1571/72) βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποτελεῖ ἴσως καὶ μιὰ δευτέρη ἐνδειξὴ γιὰ τὸν πιθανὸ χρόνον τῆς χειροτονίας καὶ τῆς ἐναρξῆς τῆς ποιμαντορίας του, ποὺ θὰ πρέπη, ὅπως ἀναφέραμε λίγο παραπάνω, νὰ τοποθετηθῆ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρχιερατεία τοῦ Σωφρονίου, δηλ. κατὰ τὸ τέλος Ἰσως τοῦ 1572 ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1573.

³ Γιὰ τὶς συχνὰς ἐπιδημίες τῆς Κωνσταντινούπολης βλ. Σκαρλάτου Ἀ. τοῦ Βυζαντίου, *Ἡ Κωνσταντινούπολις. Περιγραφὴ τοπογραφικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ*, τ. Α', Ἀθήνησι, 1851, σ. 29-30. Ἐνδεικτικὸ θὰ πρέπη ἴσως νὰ θεωρηθῆ τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐκθεσης τοῦ ἐπισκόπου τῆς Dax, ὅπου οἱ καταστροφές τοῦ κυπριακοῦ πολέμου χαρακτηρίζονται ὡς «*preste mise par toute l'Esclavonie, l'Albanie et bonne part de la Morée...*», Charrière, *Négociations*, τ. III, σ. 244.

⁴ Παρόμοιες γνῶμες διατυπώθηκαν τὴν ἴδια ἐποχὴ κι ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Dax, βλ. Charrière, ὁ.π., σ. 259, σμμ.

⁵ «*Ὅσα εἶπεν καὶ θέλει σου εἰπεῖ, λόγια εἰδικὰ τὸν δὲν εἶναι πολλῶν ἀνθρώπων λόγοι εἶναι, ἀρχιερέων, ἱερέων καὶ ἄλλος κοινὸς λαός...*», E 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 26-27.

κατάσταση σ' όλες τις λεπτομέρειές της (*καταλεπτώς*), ενώ απ' την άλλη μεριά οί Έλληνες θά του έκθέσουν «*τὰ πάντα καλῶς*»¹.

Τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ἰωακείμ δὲν ἀποτελεῖ μόνο μιὰ ἐπείγουσα ἐκκλήση γιὰ βοήθεια· εἶναι παράλληλα καὶ μιὰ θερμὴ συνηγορία γιὰ τὶς ὑπηρεσίες καὶ τὴν ἀξία τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη ποῦ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλι στὴ Δύση γιὰ νὰ συνεχίση τὶς προσπάθειες καὶ τὶς συνεννοήσεις του μὲ τὸν Don Juan, μὲ τὴν προοπτικὴ ἴσως νὰ μείνῃ ὀριστικὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἰσπανοῦ ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης. Ἐπιδίωκε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Ἰωακείμ νὰ ἐξασφαλίση παράλληλα καὶ τὴν ἀνταμοιβὴ τοῦ Παπαγιάννη, ποῦ οἱ ἀντιτουρκικὲς του ἐνέργειες ὄχι μόνο τοῦ στοίχιζαν, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος τόνισε στὰ ὑπομνήματά του, τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπόλεια τῆς περιουσίας του, ἀλλὰ τοῦ στέρησαν καὶ τὴ δυνατότητα νὰ μπορέσῃ νὰ ζαναξήσῃ στὴν Ἑλλάδα αὐτὸς καὶ ἡ οικογένειά του χωρὶς σοβαροὺς κινδύνους. Ἴσως ἀκόμη νὰ προέβλεπε ὁ Ἰωακείμ πὼς οἱ προσπάθειές του νὰ πείσῃ τοὺς Ἰσπανοὺς γιὰ τὴν δυνατότητα μιᾶς στρατιωτικῆς τους ἐπέμβασης στὴν ἐπαρχία του ἦταν πιά μάταιες καὶ καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία.

Ἔτσι εἶναι ἀμφίβολο ἂν δόθηκε ποτὲ ἀπάντησι στὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ τοῦ Ἑλληνα ἱεράρχη· εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸ νὰ μὴν ἔφτασε ποτὲ στὰ χέρια τοῦ Don Juan, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Ἰσπανὸς πρίγκιπας τὸν Ἰούνιο τοῦ 1576 ξεκινούσε ἀπ' τὴ Λομβαρδία γιὰ τὴ Βαρκελώνη², ὅπου ἔφτασε στὶς 12 τοῦ ἐπόμενου μήνα³. Τὸ Νοέμβριο τῆς ἴδιας χρονιᾶς βρισκόταν κιάλια πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴ νοτιοανατολικὴ Μεσόγειο, ἀπαγκιστρωμένος ὀριστικὰ πιά ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς⁴.

Δὲ δόθηκε λοιπὸν καμιά συνέχεια στὶς συνεννοήσεις τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῶν Ἰσπανῶν. Οἱ προσπάθειες ὅμως τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς Ἀχρίδος νὰ πετύχουν τὴ βοήθεια τῶν χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς πατρίδας τους—ποῦ καθὼς εἶδαμε ἐγκαινιάστηκαν ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ—θὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ πάλι ἀργότερα ἐπίμονα καὶ περισσότερο ουστηματικά⁵.

¹ E 1074, ἀριθ. 109, στίχ. 28-29.

² Μὲ σκοπὸ νὰ διαδεχτῆ στὴ διοίκησι τῶν Κάτω Χωρῶν τὸν Don Luis de Requesens ποῦ εἶχε πεθάνει τὸ Μάρτιο τοῦ 1576, Henri Hauser, *La prépondérance espagnole (1559-1600)*, Paris, 1948, σ. 101, 115-119.

³ Καὶ συνεπῶς δὲ βρισκόταν στὴ Νεάπολι (Παρθενόπη), ὅπως πίστευε ὁ Ἰωακείμ στέλνοντάς ἐκεῖ τὴν ἐπιστολὴ του.

⁴ Ἄλλωστε δυὸ χρόνια ἀργότερα πέθανε (Ὀκτώβριος 1578), Julien de la Gravière, *La guerre de Chypre et la bataille de Lépante*, τ. 2, Paris, 1888, σ. 257. Τὸν ἴδιο χρόνον ἐξ ἄλλου (1578) πρέπει νὰ λήγῃ, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ καθηγ. κ. Μιχ. Λάσκαρι, καὶ ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωακείμ στὸ θρόνον τῆς Ἀχρίδος. Πρβλ. καὶ σ. 242.

⁵ A.-P. P é c h a y r e, *Les archevêques d' Ochrida et leurs relations avec l'*

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1

*Ἐπιστολή τοῦ Don Juan de Austria πρὸς τὸ βασιλιὰ Φίλιππο Β΄
(Νεάπολη, 25 Ἀπριλίου 1573)*

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1065, número 70: Δίφυλλο μὲ γραμμένες μόνο τις δύο ἐσωτερικὲς σελίδες του 2 καὶ 3. Στὴ σ. 2 ἀριστερὰ ἢ διεύθυνση: A la S(acra) C(atolica) R(eal) M(ajesta)d, [el Rey] mi señor καὶ δεξιὰ ἡ σημείωση: A Su M(ajesta)d, del s(eñor) don Ju(an) a 25 de Abril 1573. En recomendacion de Panester- | nicos y Matheo P(a)p(a)juan, y dize lo que con el tratano sobre el leuanta- | mi(en)to de los Griegos. Στὴν ἴδια στήλη καὶ ἡ μεταγενέστερη σημείωση: Cop(ia)do para Lopez Ballesteros en 18. de Junio de 1851. Στὴ σ. 3 τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ποῦ εἶναι γραμμένο μὲ τὸ καλλιγραφο χέρι μᾶλλον τοῦ Andrés de Prada, κλίνει μὲ ἰδιόχειρη συμπλήρωση (στίχ. 19-21) καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Don Juan).

+

S(acra) C(atolica) R(eal) M(ajesta)d

Entre otros hombres principales, que de los stados del Turco an venido a mi a offresqer- | ³ me ayuda y consejo para reduzir los Griegos bajallos del dicho Turco a la obediencia | ⁴ de V(uestra) M(ajesta)d, fueron Panesternicos y Matheo Papajuan, personas que en la baxa Greçia | ⁵ tienen muy grand parte, los quales platicaron conmigo y dieron discursos en scripto | ⁶ en que monstrauan que con facilidad se pudieran reduzir los Griegos de aquella pro- | ⁷ uincia a obediencia y conseruarlos para lo venidero. Elos entretenido dandoles | ⁸ sperança que con breuedad se podria en effecto lo que me hauian propuesto; pero | ⁹ huiendose concertado los Venecianos con el Turco y faltado el principal fundam(en)to | ¹⁰ que ellos y yo haziamos en este negocio tan importante, sea resuelto el dicho Matheo | ¹¹ Papajuan de yr a essa

Occident à la fin du XVIe siècle et au début du XVIIe, «Échos d' Orient», τ. 36 (1937), σ. 398-439.—Τ ο ὄ ἱ δ ι ο υ, Zosime d'Ochrida et de Sisanion. Ses relations avec l' Autriche et ses différents séjour à Ochrida, «Échos d' Orient», τ. 37 (1938), σ. 141-161. Πρβλ. καὶ Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἐκκλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μάνης Νεοφύτου πρὸς τοὺς Ἰσπανοὺς (1612-1613) διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, «Ἑλληνικά», τ. 15 (1957), σ. 303-306 καὶ S n e g a r o v, Istorija, τ. 2, σ. 97-102, 193-194.

* Διατηρήσαμε τὴ γλώσσα καὶ τὴν ὀρθογραφία καὶ τῶν τριῶν ἐγγράφων. Στὸ τελευταῖο ἔγιναν μερικὲς σιωπηρὲς ἐπεμβάσεις στὸ χωρισμὸ τῶν λέξεων, τὴ στίξη καὶ τὰ κεφαλαία.

corte a pedir lo que se entendera de su relación. Supp(lico) vnil- |¹² mente a V(uestra) M(ajesta)d mande o yrle y tenerle por muy encomendado en sus pretensio- |¹³ nes que de mas de que la buena voluntad y zelo con que se perdieron de sus casas |¹⁴ y el gran daño, que dizen que por ello an rescibido, merescen qualquier m(e)r(ce)d |¹⁵ y fauor y estimare yo por muy propria y particular la que rescibieren de la |¹⁶ larga mano de V(uestra) M(ajesta)d, Cuya S(acra) C(atolica) R(eal) Persona N(uestro) S(eño)r guarde con acresçenta- |¹⁷ miento de mas reynos y señorios, como desseo y la Christiandad a menes- |¹⁸ ter. De Napoles a XXV de Abril M.D. lxxiiij.
|¹⁹D(e) V(uestra) M(ajesta)d |²⁰ hechura y mas humilde seruidor, |²¹que Sus reales manos besa.

Don Ju(an) de Austria.

2

Ἐκθεση γὰρ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Μάνθου Παπαγιάννη καὶ τοῦ Πάνου Κεστόλικου πρὸς τὸ Consejo de Estado (Μαδρίτη, 7 Μαῖου 1574)

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1065, número 73: Δίφυλλο μὲ γραμμένες τὶς σελίδες 2, 3 καὶ 4. Στὴ σ. 2 ἡ σημείωση: Relación de memoriales de Matheo Papaju(an) y de|Panés Estolnicos, embax(ado)res de la baxa Greçia | y Aluania, y lo que sobre ello paresçio en C(onsej)o a vij de mayo 1574. | Para consultar a Su M(ajesta)d. Μὲ νεώτερο χέρι (τοῦ Lopez Ballesteros;) ἢ λέξι Κορ(ια)δο. Στὴ σ. 3 ἀριστερὰ ἢ ἀπόφασι τοῦ Συμβουλίου: Vistos los papeles y memoriales | deste embax(ad)or que ha dado por sí|y su companero (el qual no sta aqui) | parece que se les de a entrambos 12 (escudos) | al mes a cada vno y 100 d(ucados) de | ayuda de costa al que esta aqui. Πιὸ κάτω στὴν ἴδια στήλη μὲ ἄλλο χέρι (τοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου;) ἢ πρόσθετη σημείωση: Esta bien assi y en le de | las cartas que piden se | vea lo que parescera y si | no paresciere que ay | incomuj(nien)te en ello se les | podran dar).

(σ. 3) Relación de los memoriales de Matheo Papaju(an) y Panesternicos emba- |² xadores de la baxa Greçia y Aluania.

|³Haçen relación particular del tratado que |⁴ tenían hecho en aquellas prouinçias |⁵ contra el Turco y que ya tenían conuocados |⁶ al arcob(is)po de la baxa Greçia en mas de 40 |⁷ hombres, lo qual no pudo auer efecto por |⁸ auerse deshicho la Liga, que en las ydas |⁹ y venidas que sobre estos tratados hizieron |¹⁰ gastaron mas de siete mill cequies por la |¹¹ mucha gente que trayan en su comp(ani)a y que |¹² por auer sabido despues los Túrcos que ellos |¹³ han venido aca, no

12 auer supra lineam.

pueden boluer a sus | ¹⁴ casas por auerse les tomado y toda | ¹⁵ su hacienda y por que si boluiesen | ¹⁶ los castigarian crueltosam(en)te, supp(licaron | ¹⁷ a V(uestra) M(ajesta)d sea seruido mandarles hazer alg(un)a | ¹⁸ m(e)r(ce)d en el V(ir)rey(n)o de Napoles, o donde | ¹⁹ V(uestra) M(ajesta)d fuere seruido con que se puedan entre- | ²⁰ tener ellos y sus mugeres, hijos y her(ma)nos. | ²¹ El s(eñ)or Don Ju(an) escriue a V(uestra) M(ajesta)d refiriendo | ²² el tratado que estos le propusieron y que, | ²³ si la Liga no se deshiziera, se pudiera | ²⁴ poner en ex(ecuci)on con façilidad, y supp(lic)a | ²⁵ a V(uestra) M(ajesta)d sea seruido de hazerles m(e)r(ce)d | ²⁶ en sus pretensiones, por que la mereçen | ²⁷ muy bien.

(σ. 4) | ² d(ic) hou e ⁸ElMatheo P(a)p(a)ju(an) dize por una rel(açi)on | ²⁹ que façilm(en)te se podrian tomar estas | ³⁰ dos prouinçias de la baxa Grecia y Aluania | ³¹ por el desseo grande que los naturales | ³² de ally tienen de salir de baxo de la subge- | ³³ çion del Turco y darse a la obediencia | ³⁴ de V(uestra)M(ajesta)d y para confirm(açi)on d<e> esto dize | ³⁵ que lleuara a su mg r e hijos a la c(or)te | ³⁶ del V(ir)rey(n)o de Nap(oles), que se le ordenare y que | ³⁷ sean detenidos ally hasta que muestre | ³⁸ por experiençia lo que propone.

| ³⁹ Assi mismo dize que importaria mucho | ⁴⁰ lleuar c(art)as de V(uestra) M(ajesta)d para el arçob(is)po | ⁴¹ y ob(is)pos y p(er)sonas principales de aquellas | ⁴² prouinçias por que con ellas tomarian | ⁴³ gran animo y se confirmarian en | ⁴⁴ la deuoci)on de V(uestra) M(ajesta)d y los pueblos | ⁴⁵ reçibirian particular contentami(en)to.

| ⁴⁶ Pide una c(art)a para el prototico para que | ⁴⁷ en Corfu recoja a su muger y hijos y | ⁴⁸ que se le de tambien alg(un)a ayuda de | ⁴⁹ costa p(ar)a la p(er)sona que ha de embiar por ellos.

| ⁵⁰ Por vn memorial que vltimam(en)te ha dado | ⁵¹ sobre estas cosas dize que Su M(ajesta)d seaperuido | ⁵² de scriuir al Virrey de Nap(oles) que embie | ⁵³ p(er)sona o p(er)sonas a aueriguar la v(er)dad | ⁵⁴ deste neg(oçi)o que sean platicas y sepan la lengua | ⁵⁵ que el le dara cartas p(ar)a alg(un)as p(er)sonas | ⁵⁶ principales y entendera que es assi | ⁵⁷ lo que el ha referido.

3.

*Ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ πρὸς τὸν Don Juan de Austria
(1 Ἰουνίου 1576)*

(Archivo General de Simancas-Sección Estado, legajo 1074, núm. 109: Δίφυλλο μὲ γραμμένες μόνο τις δύο ἐσωτερικὲς σελίδες 2 καὶ 3. Στὴ σ. 2 ἡ διεύθυνσι: + Τῷ υψηλῶτ-

(ἀ)τ(φ) κυρίω κυρίω Ἰωάννι τῆς Ἀστρίας εἰς τὴν Παρθ(ε)νότη εἰς τὰς τιμίας αὐτου χείρας ἐντίμος καὶ εὐλαβῶς δοθ(ή)τω:-).

† Ἰωακείμ ἔλεω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος) τῆς αἰς Ἰουστινιανῆς, Σερβίας, Βουλγ(α)ρίας, Ἀλβανίας καὶ τῶν ἐξῆς †
 † Ὑψηλωτ(α)τ(ε) αὐθ(έν)τα κύριε Ἰω(ά)ννη καὶ ἐμοῖ ἐν Κ(υρί)ω υἱὲ πωθ(ει)ν(ό)τ(α)τ(ε), χάριν, εἰρήνην, ὑγίαν παρὰ Θ(εο)ῦ παντοκράτορ(ος) καὶ Κ(υρίου) υἱῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ. <Τ>ὰς γραφὰς τῆς | ³ ἤψυλωτ(άτης) αὐθ(εν)τίας ἔλαβamen ἐκ Τραπεζων τῆ ἐνάτη Ὀκτωβρίου ἔτους ,αφοδ' με προσταξὴν τῆς αὐθ(εν)τίας > σου ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας δε | ⁴ Πράδας· μυστικός γραφοὶ πρὸς ἡμᾶς. Ἐμάθαμεν περὶ τὴν ὑγίαν σου καὶ μέγας ἠφράθημεν ὅς ἴδαιν ὁ ἀλάθητος νοῦς καὶ ὡς εσα-⁵ | φήνησεν ἡμῖν ὁ τιμωτ(α)τ(ος) καὶ εὐγενέστατος ἄρχων κήρης Μάνθου, υἱὸς παπα Ἰω(ά)ννη τὸ ἐπίκλητον καὶ υἱὸς κατα πνεύ(μα) ἀγαπητος τῆς ἡμῶν μετριότη(τος). | ⁶ ὅς δὲ αἰμαθ(ο)μεν περὶ τὴν ἀμέλιαν σφόδρα ἐληπήθημεν. Ὁ τῆς ἀληθείας πολέμος δαίμων ἐξεύροι προφάσις καὶ ὑποκρι(σίας;) εἶνα διάσαλευση κι ἀνα- | ⁷ τρέψη τὴν θεῖαν ὁμονίαν ἣν ἐκηρήχθη ἐν οἱ τῆ οἰκουμένη ἐκῆρίξαν πολλ(ές) φηλαῖς: ἐντρόμαξαν τὰ ανθρ(ο)πόμορφα θειρήα, ἐχάρικεν | ⁸ ὄλον τὸ γένος τὸν Χρηστηανῶν. Ὁ δὲ μισόκαλος δράκων ἐρηξεν τὸν σπῶρον του φθόνου εἰς τὴν μισραν καρδίαν καὶ ἠφανίστη ἡ κηριχθῆ- | ⁹ σαν ὁμονίαν καὶ αὐτὴ φῶς, ἐγήνην σκότος καὶ ὄνιδος τῆς ἡμετέρ(ας) φηλῆς· λημὸς ψυχηκ(ός) καὶ σωματ(ι)κ(ός) ἐγήνην. Ἐβρέθημεν οὖν καὶ ασθενοῦντες | ¹⁰ ἐν ταῖς ἡμερ(αις) τάντες, καθὸς μέλης μαθεῖν παρα τοῦ τιμωτ(ά)τ(ου) καὶ εὐγενεστάτ(ου) ἄρχ(οντος) κύριν Μαθου ἄλα πλέων τῆς ἀστενῆας ἐληψησεν ἡμᾶς ἡ ἀμέλια τῆς ἐ- | ¹¹ ξουσίας σου καὶ ὁ διογμος τῆς καλῆς ἐκῆν(ης) καὶ αγαθῆς ὁμονίας. Διὰ πλέων δε πληροφορίαν καὶ πῆστην καθαροτερ(ον) γράφομεν δι ολήγον πρὸς τὴν | ¹² υψηλωτ(α)τ(την) αὐθ(εν)τιαν εἶνα κατανοήσης τὰ ὅσα ἐγγῆνηκ(αν) καὶ μέλου γενέστε: Γράφο σου πρὸς ἐνόπιον του Χ(ριστο)ῦ ὅτι ὁ κύρ Μανθαῖος εἶνε πηστὸς | ¹³ καὶ ὀρθος τῆ ἀμομήτο πῆστοι καὶ ἐκ γένους λακμπροῦ καὶ περιβοήτου, ἐκχμαλωτων ρήστης, τηφλῶν ὀδιγῶς, εἰς ξένους καὶ πτοχῶν καὶ χειρῶν | ¹⁴ πολὰ κηβερνηται καὶ ὄχη μονων ἡ πατερ(ες) αὐτὴν τὴν ἐπηστήμιν ἤχων· μάλων πατροπαροδοτων ἤχαν τὴν ἀρετὴν καὶ ἀκουστῶν εἶτον το ὄνομα αὐτῶν | ¹⁵ καὶ ἡ καλὸσῆναις εἰσὲ ὄλα τὰ πλησιαίστερα κάστηρ. Ὁ δὲ κήρης Μάθου εἶνε πολλ(ὰ) πηστὸς τῆς αὐθ(εν)τία(ς) σου, ὡς καθὸς ἴδαις, ὄχη μόνων τῆς αὐθ(εν)τία(ς) σου, | ¹⁶ ἀλὰ καὶ εἰσε πολὴν λαόν, λέγ(ω) δὴ ἀρχιερεῖς, ιερεῖς καὶ ὁ κιν(ός) λαός. Ἦχεν καὶ σηναγωνιστὴν τον τιμωτ(α)τ(ον) ἄρχον κύρ Πανων Καιστόληκων, ἄλα ἠμποδῆσθη | ¹⁷ ἦπο τῶν ἐξω κρατούντων. Ὁ δὲ ρηθῆς κύρ Μανθαῖος καταληπὼν παντα τα π(α)τρικα καὶ μητρικὰ, κηνητὰ λεγω δὴ καὶ ἀκίνητα, καὶ ἠκολούθησεν τὸν δι- | ¹⁸ δάσκαλον, ὡς ἡ ἄγιοι ἐκῆνη ἄποστολ(οι). Ἦρπαξαν ἡ θήραις ἡ ἀνήμερ(οι) πάντα ὅσα καὶ ἂν ἤχεν καὶ ὄχη μονων αὐτῶν, ἀλὰ καὶ ἀλονῶν Χρηστηανῶν | ¹⁹ καθεκαστην ἡμερ(α) καὶ ὠρ(α) ἡ φηλακαῖς γέμισαν ἀνδραῖς φηλακομενοι ζημίαις καὶ ἀλα τὴνὰ παθ(η) ἐχουν

μετὰ ἠπομονῆς. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐλε- | ²⁰ῆνῃ ὄλο τὸ ὄμα εἰς Χ(ριστό)ν καὶ τὴν αὐθ(εν)-
 τία σου ἔχουν. καὶ ὄχι ἵ καὶ ῥ, μόνων πλήθος πολλ(ὸ) τοῦ λαοῦ. Καὶ ψηθειρη-
 σμὸς μέγας γίνεται ἡ αὐθεντία σας | ²¹ ἐτράπητε εἰς ἤπνων καὶ ἀμέλιαν καὶ εἶνε
 πολλ(ῆ) λήπη εἰς τοὺς ἀδερφοῦς. Ἀφίκετο ἰδιοθελὸς τὸ θεῖον καὶ θεάρεστον
 ἔργον καὶ ἐπείσεντε εἰς τὴν κατα- | ²²κρησιν τον ἀθέον αγαρινῶν καὶ ὑπόθη καὶ
 ἐχάρι καὶ ἦν ὅλος αναπαμενος. Ἦκουσας κηριέ μου τῶν λοιμῶν του τόπου ἐτού-
 του; Καὶ ἐάν ἤθαιλες το | ²³ αἰπηχηρήστη, νικαις πολλ(αῖς) καὶ καλαῖς ἤθελες
 κάμη διότης μεγαν λοιμον εἶχεν ἡ μεγ(ά)λ(η) πόλλ(ις) καὶ φόβον πολῆν, ὅς
 το ἦδαν ἡ ὀφ<θ>αλμοῖ μου. Δι- | ²⁴ὸ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἐξουσίαν, επιμασων
 καὶ δράμε ὡς αετώς, ὅτι σε ἐκδεχονται ὅς ποταί τῶν Μουσῆν ἐν το νομον ποταί
 μίμησου τον ἐστ(α)ρωμ(έν)ον | ²⁵ Χ(ριστό)ν ὅπου ἐχρσεν τὸ αγιον αἷμα δια
 τῶν πλανήθεντ(α) Ἀδάμ ἦνα τί ἠπνῆς. Κυριε καὶ ἦνα τῆ αποστρεφοις το προσο-
 πῶν σου, ἐπιλανθανης τῆς ²⁶ πτωχίας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως καὶ τα εζῆς. Ὅσα
 ἦπεν καὶ θέλ(ει) σου εἰπῆ, λ(έ)γο σε, ἐδικά του δὲν ἦνε· πολλ(ῶν) ἀνθρώπων
 λογ(οι) εἶναι, ἀρχιερεων, ἱερεων καὶ ἄλος κεινος λαος. | ²⁷ Μι γενεσεν ἐτιος
 κακοῦ ὅτι αν ιν(αι) καὶ γην(ης) ετιος κακοῦ, θελῆς δόση λογ(ον) εἰς τῶν δι-
 καιον κρητῆν μόνον δραμε, δραμε ὡς αετώς· πολὺ σε ἐκδε- | ²⁸χονται ὅτι οὐ
 δῆναμεν γράφην. Καὶ αν ὀρήσης να το πηστωθ(ῆς) πλάτητερα, προβοδήσον ἕναν
 ἄνδρα δοκμῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰσε τό- | ²⁹πους καὶ να ἠξέρη καὶ τὴν
 γλωταν καλος ινα θεόρηση καταλεπτῶς καὶ τὰ παντ(α) καλος ὀμήλωσωμεν.
 Τῆμισων τον ἐντίμωτ(α)τ(ον) καὶ λίαν φρονημῶτ(α)τ(ον) ἀρχον | ³⁰κῦρ Μαν-
 θ(ον), διότης ἡ τημῆ αὐτουνοῦ εἰς σε πολλοὺς ἀνεβνοι καὶ γίνεται αἷτιος τον
 πολλ(ῶν) καὶ παρακινῶντεν ἡ ἄνθρωποι δια τὴν | ³¹ τημῆν, ὅς καθος ἡ ἐξουσία
 σου καλος ἐπίστασεν. Νὰ εχωμεν ἀπόκρησιν καὶ ἄνθρωπον να ἠδουμεν καὶ ἡμοῖς
 καὶ ἡ αὐθεντία σου να πηστωθήτε. | ³² Οὗτος φροντησον καὶ μὴ αμελῆς εἶναι.
 Εἰ τοῦ Θ(εο)ῦ ἡ χάρης καὶ το ἄπειρων ἔλεως εἶη μετὰ τὴν σὴν ἐξουσίαν.
 Ἐρρωσων: - Ἰουν(ίου) εἰς τὴν α-ην | ³³ ἔτους ,ζπδ'
 † Μηνὶ Ἰουνίῳ ἰν(δικτιῶν)ος δ-ης . . .

† ὁ Βελεσοῦ, Φώτιος

† ὁ Καστορίας, Σωφρόνιος καὶ πρωτόθρονος:-

† ὁ Βελλαγράδων, Νεκτάριος

(Archivo General de Simancas - Sección Estado: legajo 1074, núm. 109)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Ἅγιον Ὅρος, 212.
 Αἰγαίο, 211.
 Ἀλβανία, 211, 215, 224.
 Ἀργυρόπουλος Ἰωάσαφ, 212.
 Ballesteros Lopez, 223, 224.
 Βαρκελώνη, 222.
 Βελεγράδων ἐπισκοπή, 218-219. Βλ. καὶ Νεκτάριος Βελεγράδων.
 Γαβριήλ Ἀχρίδος, 216.
 Γερμανὸς μητροπ. Πατρῶν, 212.
 Granvela Καρδινάλιος (Don Antonio de Perrenot), Ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης (1571-1575), 217.
 Dax ἐπίσκοπος, 212, 221.
 Ἕπειρος, 211, 213, 217.
 Θεσσαλονίκη, 212.
 Ἱερεμίας Β', 219.
 Ἱερὴ Συμμαχία, 211, 213, 216, 217, 218, 220.
 Ἰωάσαφ Σερβίων, 219.
 Ἰωάσαφ Θεσσαλονίκης. Βλ. Ἀργυρόπουλος Ἰωάσαφ.
 Ἰωακείμ Ἀχρίδος, 213, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 225.
 Juan de Austria (Don), 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224.
 Κάρολος Ε', 213.
 Κάρπαθος, 212.
 Κέρκυρα, 214, 225.
 Κεστόλικος Πάνος, 213, 214, 215, 216, 223, 224.
 Κωνσταντινούπολις, 219, 221.
 Κύπρος, 220.
 Λεόντιος Βελεγράδων, 219.
 Λομβαρδία, 222.
 Μαδίτη, 215, 217.
 Μακάριος Ἰπεκίου, 215, 216.
 Μακάριος Μελισσηνός, 216. Βλ. καὶ Μελισσηνοὶ ἀδελφοί.
 Μακεδονία, 212, 213, 215.
 Μαλαξὸς Γρηγόριος, 212.
 Μάνη, 211.
 Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, 219.
 Μελέτιος Βελεγράδων, 218.
 Μελισσηνοὶ ἀδελφοί (Μακάριος καὶ Θεόδωρος), 212, 217.
 Μυτιλήνης μητροπολίτης, 212.
 Ναυάκτου ναυμαχία, 211, 213, 216, 220, 221.
 Νάξου μητροπολίτης, 212.
 Νεάπολη, 213, 214, 215, 222, 223, 226.
 Νεάπολης Ἀντιβασιλιάς βλ. Granvela.
 Νεκτάριος Βελεγράδων, 218, 227.
 Νικάνορος Ὁσίου Μονῆ (Ζάβορδας), 219.
 Παπαγιάννης Μάνθος, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227.
 Παρθενόπη βλ. Νεάπολη.
 Πελοπόννησος, 212, 214.
 Prada Andrés de, 218, 223, 226.
 Requeséns Luis de (Don), 222.
 Ρόδος, 212.
 Sacra Liga βλ. Ἱερὴ Συμμαχία.
 Σελίμ Β', 212.
 Σερβίων ἐπισκοπή, 219.
 Σερρών μητρόπολη, 212.
 Simancas Ἀρχεῖο, 212.
 Στερεά Ἑλλάδα, 212.
 Σωφρόνιος Ἀχρίδος, 215, 216, 221.
 Σωφρόνιος Καστορίας, 218, 227.
 Τραπεζι Σικελίας, 218, 226.
 Φίλιππος Β', 213, 214, 217, 223, 224.
 Foscarini, J., 220.
 Φώτιος Βελεσσοῦ, 218, 227.